

S O K F É L E .

33. Szám. Béts. Aprilis 23-dikén. 1853

Emlékeztető Jegyzetek.

A p r i l i s .

20 Apr. — 1784. Szül. tudós hazánkfia Medgyesi Báró Mednyánszky Alajos. ts. k. Kam. több tudós társas. tagja, Hasznos életét 's derék munkáit nézd Hormayrs Archiv, Jahrg. 1824. Nr. 121. — 1782. Vége az Inquisitionnak Siciliában. — 1792 A' frantzia törvényhozó test hadat izen Ferentz Tsászárnak Magyar 's Cseh Ország Királyának, XVI Lajos indítványára. — 1814. Napoleon elindul Ellába. — 1830. Bourmons hadizenettel jelen meg Algierban (nézd 23 Apr.).

21 Apr. — 1142 † Abailard, ki tudományáról, szerelméről 's szerentsélen sorsáról hires. Síríása ez:

Conditus in tumulo Petrus iacet hoc Abailardus

Cui soli patuit scibile quidquid erat.

Vagy halhatatlan történetirónk Fessler fordítása szerint:

Hier unter demselben Steine

ruhen

Peter Abälard

der Stifter,

und

Heloisa,

die erste Aebtissinn dieses Klosters.

Einst theilten sie gemeinschaftlich

Studien, Geist, Liebe,

unglückliche Ehe und Busse;

jetzt wie wir hoffen,

das ewige Heil.

Vagy nézd: Kotzebue's Reisen. Paris.

1736 † Eugen Austria szerentsés 's vitéz hadvezére. — 1783. Magyar Országban a' Duna mentében nagy földingás kiváltképpen Komáromban, hol reggeli 4 óraker sok fal, 's néhány ház omlott össze. — 1809. Austria Angliával a' régi viszonyokba lép minthogy elkezdődött már a' Frantzia háború.

22 Apr. — 1724 szül. Königsbergben a' halhatatlan Kant. — 1782.

VI Pius Pápa elúszik Bétsből; Jósef Tsászár elkíséri egész Brunnig.

Toldalék a' M. Kurírhoz.

23 Apr. — 1196 † III-dik Béla, Királyunk. — 1828. A' Muzulmani nagy ünnep. Az Algieri Dey a' frantzia Consult legyezőjével több izben megüti, 's elparantsolja.

Tudományos Gyűjtemény 's Auróra.

Sok drága kintse van a' Magyar honnak, mit fiai vagy nem ismérnek, vagy az átkozott előítélettől nyomtatva figyelemre sem méltatnak. — Közvélekedés vala az utóbbi években ama Hazánknak legtöbb műveltséget, előhaladást okozott *Tudományos Gyűjtemény* tizimű folyóirásról, hogy az gyászos sírjához naponként közeledik. Mi tsuda, ha a' nem pártfogolt Irók hidegűltsége, 's az olvasó Publicum részvétlensége miatt gyakran sinlődött, gyengélkedett, vagy talán betegeskedett is? — E' folyó évben hazai literaturánk 's tudományos haladásunk tekintetéből a' legtetemesbb áldozatokra is kész Trattner-Károlyi, ama tenger tudományú *Horvát Istvánt*, ama derék Hazafit szállítá-fel folyóirásának szerkeztetésére, ki — mint maga nyilatkoztatá — hivatalbeli sokféle kötelességeinek sullya alatt is, kész engedni a' bizodalomnak, 's életének minden időpertznetét a' Hazának szentelni ott, hol fáradozásinak fogamatja felől előre édes remény ketsegtetheti! — Öröm 's lelkesedés foglalta el a' jók, a' kevesek belsejét. — Két kötet jelent már meg e' folyó évi Tudományos Gyűjteményből, egyik mint másik e' haviírásnak legmosolygobb időszakára emlékeztető *Horvát István* ritka szorgalmát, széles diplomaticai 's roppant nyelvtudományi ismereteit hirdető. Alig még is, tsak alig kezd gerjedni a' Publicum hamuhodott részvétele irántok!! — A' M. T. társasági közlés alatt álló jegyzeteket a' mi illeti: igaz, hogy a' ki egy Tudós Intézet nevében egy egész Nemzettel beszél,

praecisióra van annak szüksége; helyesen maradt volna el talán még is a' II Kötet 122 lapj. kivált a' hármas tsillaggal jegyzett észrevétel. Különös figyelmet 's helyben hagyást érdemel pedig a' 123 és 124 lap a' kritikára nézve tett jegyzete a' nagy tudományú szerkeztetőnek.

Hogy egy művelt, vagy a' pallérozottság magosabb foka felé sebes léptekkel siető Nemzetnek belletristikai folyóírásra is van szüksége, az kétségtelen igazság. Illyen nálunk a' *Kisfaludy* által alapított 's *Bajza* által folytatott *Auróra*. Olvashatja a' haza naponként, hetenként az e' miatt közelébb támadt verseny pert. Ha Bajzának tulajdoni jussa az *Auróra*: ki merné tagadni, hogy azt azon könyváros- vagy nyomtatónak adhatja - el, ki a' szerkeztetést inkább megfizeti. Irónál ész, munka, fáradság a' kapitális. Ha Trattner Károlyié a' kérdéses proprietás: tetszése szerént választhat aurórai szerkeztetőt. Minekutánna pedig mindkettő tulajdoni just feszeget, — bár megmutatni olly nehéz volna egyiknek, mint másiknak *) — igen természetes, hogy két *Aurórnk* fog 1834-re megjelenni; egyik a' Trattner Károlyié, *Szemere* szerkeztetése alatt, másik a' Bajzáé, mint ifjabb Kilián György (quo pede coepisti sic bene semper eas) árúja. — Mit és mennyit nyér ez által literatúránk 's az olvasó Közönség? nem szükség reá a' ket Magyar-hout figyelmeztetni. Bajza, igaz, belletristikai tekintetben nem áll hátrább Szemerénél; de ennek classicitása igazoltabb. Ha *Czuczor*, *Fáy*, *Kováts*, *Szenvey*, *Toldy*, 's *Vörösmarty* a' Bajza Auroráját fogják munkáikkal elősegíteni; elég kezeség a' felől, hogy a' *Kisfaludy* által alapított *Auróra*

*) De talám a' *Kisfaludy* tulajdonának sem lehetett mondani, ki annak inkább tsak Szerkeztetője volt.

tovább is mint szép izlésű marad meg. De még mind ez, homályt a' Trattner-Károlyi Aurorájára nem vonhat. Szemere kétségen kívül számol Költsey segéllésére. (—) Azonban kik, 's hanyan pártolhatják még ez utóbbi Aurorát, erre idő tanít-meg. A' versenyben minden esetre, ha a' kiadók fiúantziája nem, de izlésünk haladása, 's literatúránk bizonyosan nyerend.

Rohody László.

Legrégibb írt száj hagyomány (Traditio) az ember' teremtetéséről, Herder után.

Midőn földünk' 's egünk teremtése kezdődnek, beszéli a' rege, a' föld sivatag idomtalan test vala, mellyen homályos tenger hullámzott, 's élő termékenyítő erő lengett a' vizeken. — Ha minden új tapasztalások szerint kell elbádni a' föld legrégibb állapotját, a' mint azt a' vizsgálódó értelem, bebizonyíthatatlan tételek nélkül, előadhatja, pontról pontra e' leírás kerül szemünk elébe. Egy roppant gránitszirt, nagyrészt vízzel borítva 's fölötte az életerhes természet-erő, mind ez a' mit tudunk, többet tudunk nem lehet. Hogy e' szirtet izzó korában a' nap vetette ki, óriási gondolat; de a' melly még is sem a' természet analogiájában, sem földünk folytatott kifejlődésében nem alapúlhat. Mert hogyan jöhetett víz azon tűztestből? honnan ennek gömbölyeége, forgása és sarkai, holott tűzben a' mágnes elveszti erejét? — Sokkal valószínűbb, hogy e' tudás ös-szirt belső erők szerint magától fejlett ki, az az, a' terhes anyagzavarból (chaos), mellyből földünknek lennie kellett, megsűrűdvén, ülepedett le.

A' dolgok teremtése a' világosságon kezdődik: így vál külön a' régi éj, így válnak külön az elemek. Mit is tudnánk találni, mind régi mind újabb tapasztalásokból.

talatok szerint, valami más szintolly különválasztó, mint éltető természeti erőt, mint a' világosságot, vagy, ha úgy tetszik, az elemi tüzet? Mindenütt el van ez terjedve a' természetben, tsak hogy a' testek' rokonsága szerint, felosztva. Szünteleni mozgásban, hatóságban, önkényt folyva és foglalatoskodva, oka ez minden folyósságnak, melegségnek 's mozgásnak. Maga a' vilány-elv (electricum principium) is úgy tűn elő, mint ennek módosítmánya, 's minthogy a' természetben minden élet tsak melegség által fejlődik 's a' folyóság mozgása által nyilatkozik ki; minthogy nem tsak az állati magnak van világosságához hasonló hatása, egy kiterjesztő, ingerlő, elevenítő erő által; hanem még a' növények terhesítésekkor is világ és villány vetetik észre: úgy ezen régi philosophi világszármaszásban az első munkás egyedül világosság volt. Még pedig korántsem valami naphól lövellett világosság; hanem az, melly ezen életműves (organicus) tömegek belsejéből tör elő, melly ismét a' tapasztalással egyező. Nem a' nap sugári azok, mellyek minden teremtményt éltetnek, táplálnak; de minden belmelegséggel teljes, meg van ez a' sziklában 's a' hideg jégben is, sőt az együttműletett tűz mértéke 's finom hatása szerint, ennek hathatós mozgása 's belforgása által, tsupán e' mértékben élő, érző és tehető valamely teremtmény. Itt támadt fel tehát az első elemi tűz, melly semmi tűzokádó Vezűv, semmi lángoló földi test nem, hanem az elválasztó erő, a' természet' melegítő és tápláló balzama vala, melly lassanként mindent mozgásba hozott. Mily valótlanul és illetlenül fejezi ki magát a' phoeniciai szóhagyomány, melly döröglet 's villám által kelteti fel a' természeti erőket, mint meg annyi alvó állatokat; de ezen finom rendszerben, mellyet a' ta-

pasztalás időről időre inkább támogatni fog, a' teremtettség kiképzője a' világosság.

Meg volt tehát már az egész teremtettséget lelkesítő világosság, 's a' világteremtő parantsa lesülyesztő a' tengert 's parantsolá a' földnek, annak öléből lassanként kikelni, az az, mozgásba hozta a' természetforgás hathatós erejét, — midőn parantsolá továbbá a' földnek, víznek és pornak, *hogy mindenik azon életműves lények közül önmódja szerint tenyészzen, 's a' teremtettség, ezen elemek által beléoltott életműves erkönel fogva, éledjen.* Így beszél a' régi Bölts 's nem kerüli a' természet tekintetét, mellyet mi is mindig veszünk észre, a' hol életműves erők fejlődnek életre, elemeikhez képest. A' tenger termékeny keble kezd szülni, 's másféle tenyészést mozdított ezzel elő. Az ennek holtjaitól, világosságtól, levegőtől 's víztől megterhesült föld tovább tovább sietett, ámbár nem minden nemeket egyszerre, szülni: mert a' milly kevésbé élhet állati étel nélkül a' húsevő állat, úgy az ő elő állásokat sok más állatok elenyészésének kellett megelőzni, mint azt földünk természethistóriája bizonyítja. Tengeriek vagy füevők azon állatok, mellyeket, mint az első teremtmények maradványit, a' föld mély területei közt találunk, húsevők vagy épen nintsenek, vagy ritkán. — Így nevedett léptsönként felfelé a' teremtettség mindég finomabb életművességbe, míg végre előáll az Ember, a' Jehova legfinomabb remekképe, a' teremtettség teljes koronája.

Az első állított ember' első lakhelye kert volt, mondja Mózes. A' kerti élet legkönnyebb is az újszületett emberre nézve, mert minden más, még a' földmivelés is bizonyos tapasztalásokat 's tudományt kíván. Világosan mutatja e' szóhagyomány, mi légyen természetünknek iránya, hogy t. i. az ember nem vad-

ságra, hanem szelid életre van teremtetve, 's így tehát, mivelhogy a' Teremtő leg jobban tudta az ő teremtményei tzéljokat, az embert, mint minden más lényeket, egyiránt elemjeikben, életmódnak-mellyre alkottatott-teljességében teremtette. Az emberi nemzet' minden elvadulása tsak elfajulás, mellyre őt a' szükség, az égallj, vagy valami szenvedelmes szokás kényszeríté, a' hol e' kényszerítés megenyhül, vagy nints meg, mindenütt szelidebb életet él az ember a' földön, az állatok vére vaditá el őt, 's e' kemény hajlandóságában a' vadászat, had tartja meg, és fájdalom, a' polgári társaság némely megszorításai. A' korább világnépek legidősb szóhagyományi nem emlékeznek illy erdei rémekről, kik, miut természeti nem-emberek ezredékig gyilkolva szertetsapongtak volna 's az által töltötték volna be eredeti rendeltetéseket. A' félre fekvő, sivatag tájakon, az emberek sok tévedezési után, kezdődtek legelőször e' vad mondák, mellyeket a' később kori költők örömmel felékesítettek; követé őket az őszszelopdosó történetíró, a' történetírót végre az elvonó Philosoph követé. Am de az elvonások (abstractio) épen olly keveset érnek, mint a' költők festeményei az emberiség igazi őstörténetére nézve. Sz. D.

Jerusálem ez időben.

Néma tsend lebeg e' város környékein, — Ugy látzik, mintha az Isten Ember vég szavának hangjai lettek volna az utólsók, mellyeket a' borongó fellegetek hasító siloe hegyének mohos odvai viszszoneztak. Abarim Phasgas, Achor tsútsairól úgy tűnik előtökbe a' természet mintha azon borzasztó jelenettől, az Isten ember halálától, 's azon halhatatlan győzedelemtől, a' szent Kereszt diadalmától! még most is meredten áll-

na. — Lépjete a' hajdan sokaságtól pezsgő városba, 's homályos útszakon tapogatva fogtok bolyongani, majd porhalmok közt süllyedezve, majd hegyes követsek éleitől martzongoltatva, pusztá minden, egy halandó sem látható, némellykor midőn a' setét éj sűrű fátyolát teríti szét, halaványan ballag néhány ember a' félelemtől remegve, roskadozó kalyibája felé; szigorú munkájának gyümölsét rongyolt ruhái közé burkolván, hogy attól még ne fosztassék az orzó örök által. Vessetek egy szánakozó pillanatot Sion hegye és Salamon pompás Templomának helye közé, 's lássátok a' nyomorúság sodró örvényében sanyarkodó maroknyi népet, mely a' többi élöktől különözve, búsán tengődik, mint a' köz meg vettetésnek tárgya, görnyedezve indul munkája után - panaszok nélkül, szenved minden nyomattatást igazság keresés nélkül, a' durva poroszlók tsapásítól szinte ki lehelli lelkét sóhajtás nélkül, a' pallos alá nyújtja fejét ha kivántatik, félelem nélkül. Ha egyik a' halál fagyaló karjaitól átöleltetve meg menekedik sanyarú éltétől, porlongó tetemeit az éj fedező szárnya közt barátja temeti el Josaphat völgyében.

Sujánszky Antal.

Páz. Nevendéke.

Rejtett szó.

A' mikor a' langyos szellőknek gyöngé fuvalmi
Hirdetik a' kikelet virulását — vándor! utadnak
Szélén, kellemesen zöldelleni kezd az egész szó.
Hosszsan az első része kemény, kebelébe hegyeknek
Leg főkép 's bőven születik, nélküle lakásod
Nem tarthatja ki a' vas időknek mostohaságát.
Másika felforgat mindent, végette sok ország
Porba tiporva hever, mely most is volna hatalmas.

Megfejtés a' 32. számban: Fejér.